

---

**SLOVAROPISNI VIDIK SAMOSTALNIŠKIH NEFRAZEOLŠKIH  
VEČBESEDNIH LEKSEMOV<sup>1</sup>**

**Špela Petric**

*Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU  
Ljubljana, Slovenija*

**Key words:** lexicography, lexicalization, multi-word lexeme, semantic derivation, semantic feature, semantic merger, semantic transfer, transformational (generative) word-formation theory.

**Summary:** This paper builds on the analysis of the semantic properties of slovene multi-word lexemes with potential terminological meaning which are most relevant from a lexicographical perspective. Semantic properties are analyzed from the perspective of transformational (generative) word-formation theory, the distinctive semantic features (semes) and semantic derivation respectively semantic transfers which contribute to new syntactic-semantic combinations of individual compounds of a phrase, to the consequent merger of their meanings to form a single meaning of a set phrase and to a higher level of lexicalization and firmness of a multi-word lexeme.

**Ključne besede:** leksikalizacija, pomenotvorje, pomenska sestavina, pomenska zlitost, pomenski prenos, skladenjsko besedotvorje, slovaropisje, večbesedni leksem.

**Povzetek:** V prispevku so predstavljene leksikalnopomenske lastnosti slovenskih večbesednih leksemov s potencialnim terminološkim pomenom, ki vplivajo na njihov slovarski prikaz. Osvetljene so zlasti s skladenjskobesedotvornega, pomenskosestavinskega in pomenotvornega vidika oz. z vidika pomenskih prenosov posameznih sestavin zveze, ki prispevajo k novim skladenjsko-pomenskim kombinacijam teh sestavin, k posledičnemu povezovanju njihovih pomenov v enotni pomen besedne zveze v smeri skupa, sklopa in zrasleka ter k višji stopnji leksikaliziranosti in ustaljenosti večbesednega leksema.

---

<sup>1</sup> Prispevek je prirejen na podlagi monografije z naslovom *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja* (2018).

**0** Predmet raziskave je slovaropisni vidik slovenskih samostalniških večbesednih leksemov brez konotativnega pomena, ki imajo kot taki terminološki potencial. Osnovni gradivski vir je *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (2014), v nadaljevanju SNB.

**1** Ker prispevek poleg jezikoslovne analize stalnih besednih zvez vključuje tudi praktični slovaropisni vidik, izhajam iz stališča, da je stalna besedna zveza leksem (leksikalna enota), tako kot tvorjena ali netvorjena beseda.<sup>2</sup> Leksemске lastnosti stalnih besednih zvez proučujem zlasti z leksikalnopomenskega vidika, ker so z besedo izenačene na pomenski ravnini. Pri proučevanju pomena večbesednih leksemov teoretično izhajam iz strukturalnega pojmovanja pomena leksema, ki kot lekseme razume tudi stalne besedne zveze (gl. Vidovič Muha 2000a: 22–24; 2003: 37–39; 2011: 25; 2013: 25–27).

Leksikalnopomenske lastnosti večbesednih leksemov, ki potrjujejo leksemskost stalnih besednih zvez in hkrati določajo način slovarskega prikaza, so v prispevku osvetljene s skladenjskobesedotvornega,<sup>3</sup> pomenskoestavinskega<sup>4</sup> in pomenotvornega<sup>5</sup> vidika. Osnovo za uslovarjanje večbesedne leksike predstavlja tipologija, ki temelji na stopnji zlitosti pomenov sestavin, ki tvorijo zvezo, v en pomen večbesednega leksema (večbesedni leksemi se tako delijo v štiri skupine: od pomensko najmanj trdne do najtrdnejše zveze si sledijo *sestava*, *skup*, *sklop* in *zraslek*).<sup>6</sup> Omenjena tipologija omogoča ugotavljanje stopenj leksikaliziranosti večbesednih leksemov.

**2** Skladenjskobesedotvorni vidik omogoča obravnavo pomensko prozornih besednih zvez oziroma takih z leksikaliziranim pomenskim prenosom sestavin(e) kot pretvorbo skladenjskih razmerij zlasti na ravni stavčne

---

<sup>2</sup> Zato so stalne besedne zveze zlasti v novejših slovarjih razmeroma pogosto obravnavane kot leksemi (imajo razlago, ponazarjalno gradivo ipd.).

<sup>3</sup> Teoretično izhodišče predstavljata monografiji *Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zložen* (1988a) in *Slovensko skladenjsko besedotvorje* A. Vidovič Muha (2011).

<sup>4</sup> Teoretično izhodišče predstavljata monografiji *Slovensko leksikalno pomenoslovje (Govorica slovarja)* (2000) in *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (2013) A. Vidovič Muha.

<sup>5</sup> Teoretično izhodišče predstavljata monografiji *Slovensko leksikalno pomenoslovje (Govorica slovarja)* (2000) in *Slovensko leksikalno pomenoslovje* (2013) A. Vidovič Muha.

<sup>6</sup> Glavno merilo za razvrščanje večbesednih leksemov je jezikovna raba, potrjena v gradivu, ki ga zajemajo besedilni korpusi (zlasti Gigafida). Tipologijo, ki jo je v slovenistiki uveljavil J. Toporišič (1973/74: 273–279; 1982: 364–366), A. Vidovič Muha pa jo je uporabila pri analizi večbesednih terminov (1988b), povzgam po ruskem jezikoslovcu N. M. Šanskem (1963<sup>1</sup>, 2011<sup>6</sup>).

povedi (propozicije) (gl. Vidovič Muha 1988a: 5–6, 9, 175–176). Pomensko razmerje med jedrom in določujočo sestavino večbesednega leksema se lahko v besedilu izrazi **(1)** s strukturo *samostalniške zveze z desnim prilastkom*, **(2)** s strukturo *samostalniške zveze z levim prilastkom* (samostalnik v desnem prilastku je, če ima možnost poprirediljenja, obravnavan kot predstopnja *levega prilastka*) ali **(3)** s strukturo *medpovskoobrazilne zloženke* (samostalnik v desnem prilastku je obravnavan kot skladijska podstava zloženke).<sup>7</sup> S pretvorbniimi izraznimi možnostmi tovrstnih pomenskih razmerij ugotavljamo tudi morebitno variantnost večbesednih leksemov v besedilu (med zvezo z desnim prilastkom in zvezo s pretvorjenim pridevniškim prilastkom), ki je pri novejšem besedju zaradi manjše stopnje ustaljenosti v rabi pogostejša, npr. *industrija zabave* in *zabavna industrija*.

**2.1** S postopkom pretvorbe zveze z levim pridevniškim prilastkom (npr. *negovalna bolnišnica*) v zvezo z desnim samostalniškim prilastkom, ki je motivacijsko izhodišče vrstnega pridevnika (npr. *bolnišnica za negovanje*), se določa skladijska podstava vrstnega pridevnika. Skladijska podstava vrstnega pridevnika razkriva razmerje med pomenom besede, ki pridevnik tvori, in pomenom samostalniškega jedra, ki ga pridevnik določa (zgoraj navedena primera zvez izkazujeja pomensko razmerje namenskosti) (prim. Vidovič Muha 1981: 124; 2000a: 310–321; 2013: 385–401).

Pretvorbno-tvorbni vidik besednih zvez z ugotavljanjem morebitnega pomenskega razmerja med samostalniškimi jedri (več) besednih zvez in samostalnikom, ki motivira vrstni pridevnik kot določujočo sestavino teh zvez, omogoča izpeljavo in natančnejšo opredelitev leksikalnega pomena vrstnega pridevnika (Vidovič Muha 2000a: 310–321; 2013: 385–401). Ker je vsaka sestavina zveze z leksikaliziranim pomenskim prenosom sestavin(e) v istem pomenu hkrati tudi sestavina več drugih zvez (ker je pomen posameznih sestavin torej leksikaliziran, ustaljen), je pomen tovrstne zveze kot celote mogoče slovarsko razčleniti na pomen vrstnega pridevnika in pomen samostalniškega jedra (oziroma ga kot uporabnik slovarja po obratni poti sestaviti iz razlag posameznih sestavin). S tem pa lahko postane natančnejša tudi slovarska razlaga vrstnega pridevnika (npr. *vrtni*: ki je na vrtu (razmerje krajevnosti): *vrtni palček*, *vrtna uta* [...]; ki je namenjen za urejanje vrta (razmerje posredne namenskosti): *vrtna kosilnica*, *vrtni škarje*

---

<sup>7</sup> Primer iz monografije *Slovensko skladijsko besedotvorje* (Vidovič Muha 2011: 99): *liker iz ananasa – ananasov liker – ananasliker*.

[...] in razširi splošnorazmerno slovarsko razlago tipa *ki se nanaša na [...]* oz. *ki je v zvezi s/z [...]* (npr. *ki je v zvezi z vrtom*).

Najproduktivnejši pomenski tip vrstnih pridevnikov (gl. Vidovič Muha 2000a: 310–321; 2013: 385–401) pri novejših večbesednih leksemih tvorijo namenski<sup>8</sup> z neglagolniškim jedrom in posrednonamenski vrstni pridevniki (npr. *bivalni vrt* [za bivanje], *bolečinski prag* [za bolečino, pri bolečini], *borzni posrednik* [za poslovanje na borzi], *davčna številka* [za urejanje davkov, pri davkih], *dokapitalizacijski delež* [za dokapitalizacijo, pri dokapitalizaciji], *igralna palica* [za igranje]). Druga pomenska razmerja so še krajevnost (*balkanske vojne*, *cestna ovira*, *domači studio*, *dunajski zrezek*, *evropski parlament*, *francoska štruca*, *kitajski datelj*, *poulično gledališče*, *ozonska luknja*, *slovenska pomlad*), časovnost (*adventni venček*, *predmenstrualni sindrom*), spremstvenost (*ekološka tržnica*, *evrsko območje*, *kvarčna ura*, *panoramska cesta*, *večžariščno steklo*, *vodna postelja*, *zračna blazina*, *ergometrično kolo*) in sestavinskost (*besedilni korpus*, *blagovno-trgovinski center*, *črtna koda*, *računalniška mreža*, *solatni bar*).

**3** Strukturalno analiziran pomen večbesednih leksemov omogoča prikaz različnih stopenj pomenske zlitosti sestavin večbesednih leksemov, ki se odražajo kot različne pomenskosestavinske<sup>9</sup> kombinacije z različno stopnjo leksikaliziranosti (Žele 2004: 136; Žele 2005: 243–244). Za sestave je zaradi odsotnosti pomenskih prenosov značilna razpoznavnost pomenskih sestavin posameznih besed iz pomenskosestavinske zgradbe celotne zveze. Za skupe, sklope in zrasleke pa je zaradi pomenskega prenosa najmanj ene od sestavin in s tem povezane spremembe odnosa med sestavinama značilna višja stopnja pomenske zlitosti sestavin in s tem izrazitejša leksikaliziranost celotne zveze, ki se glede na pomenskosestavinsko zgradbo posameznih sestavin kaže kot nova pomenskosestavinska kombinacija (Vidovič Muha 1988b: 85–86; Žele 2004: 142–143; Žele 2005: 243–244).

**3.1** Povezovalnost pridevniških pomenskih sestavin (Vidovič Muha 2000a: 63; 2013: 76) ponazarja obširna množica večbesednih leksemov s

---

<sup>8</sup> Nekatero je mogoče pojasnjevati tudi z zelo splošno krajevnostjo [pri ...].

<sup>9</sup> »Slovarski pomen določa hierarhična urejenost pomenskih sestavin [...] Temeljno urejevalno načelo slovarskega pomena je [...] sintagmatsko: podredno razmerje pomenskih sestavin s skladijsko vodilno, sicer določano z uvrščevalno pomensko sestavino (UPS) in razločevalnimi pomenskimi sestavinami (RPS) kot skladijsko odvisnimi, sicer pa določujočimi, je posledica naravne (kategorialne) strukturiranosti predstave denotatov« (Vidovič Muha 2000a: 53).

prilastkom *digitalni* ali *elektronski*, ki poimenujejo elektronske naprave ali internetne storitve, dejavnosti. Pridevnika namreč s pomenskimi sestavinami pomensko določata samostalniška jedra kot digitalne, elektronske različice izhodiščne pojavnosti in tako povezujeta denotate več različnih jedrnih samostalnikov, kot sta npr. *pošta*, *redovalnica*, pa tudi samostalnikov s podkategorijo človeško v izhodiščnem pomenu, npr. *tajnica*, *varuška*, kjer je prek metafore ohranjena funkcija določenega poklica, izgubi pa se kategorialna sestavina živosti.

Primeri<sup>10</sup> večbesednih leksemov s samostalniškimi jedri, ki so v izhodiščnem pomenu

**(1) stvari, predmeti:** *črnilo* – sklop *elektronsko črnilo* (uvrščevalna pomenska sestavina (UPS): tehnologija; razločevalne pomenske sestavine (RPS): ki omogoča grafični prikaz podatkov na posebnih zaslonih, ki niso občutljivi na sončno svetlobo); *denar* – sklop *elektronski denar* (UPS: denar, RPS1: na računih, RPS2: ki je namenjen brezgotovinskemu poslovanju med različnimi računi); *redovalnica* – sklop *elektronska redovalnica* (UPS: storitev, RPS1: ki staršem omogoča pregled nad šolskimi ocenami [...], RPS2: prek interneta); *slovar* – sklop *elektronski slovar* (UPS: slovar, RPS: v elektronski izdaji); *tablica* – skup *elektronska tablica*<sup>11</sup> (UPS: elektronska naprava, RPS1: majhni tablici podobna, RPS2: za evidentiranje prehodov cestninskih postaj);

**(2) storitve, dejavnosti:** *forum* – sklop *elektronski forum* (UPS: spletno mesto, RPS: na katerem lahko uporabniki v obliki pisnega pogovora razpravljajo, zapisujejo svoja mnenja, stališča); *podpis* – sklop *elektronski podpis* [sinonima *digitalni podpis*, *e-podpis*] (UPS: kodirana datoteka, RPS: ki omogoča preveritev istovetnosti podpisnika); *poslovanje* – sklop *elektronsko poslovanje* (UPS: poslovanje, RPS: prek internetnega omrežja) *pošta* (in s tem povezan *naslov*) – sklop *elektronska pošta* (UPS: sistem, RPS1: za pošiljanje sporočil, RPS2: med uporabniki računalnikov ali drugih elektronskih naprav, povezanih v omrežja); sklop *elektronski naslov* [sinonima *e-poštni naslov*, *e-naslov*] (UPS: naslov, RPS1: za pošiljanje in prejemanje elektronske pošte [...]); *trgovanje* – sklop *elektronsko trgovanje* (UPS: trgovanje, RPS: prek internetnega omrežja).

4 S pomenotvornega vidika so obravnavane vrste pomenskih prenosov (sestavlin) stalne besedne zveze; posledica le-teh so različne stopnje

---

<sup>10</sup> Vsi primeri in razlage so, če ni drugače navedeno, iz SNB.

<sup>11</sup> Skupi so pri navajanju gradiva označeni tako, da je sestavina s prenesenim pomenom podčrtana.

pomenske zlitosti sestavin večbesednega leksema. Metonimični (npr. *avkcijska hiša*, *solatni krožnik*, *desetdnevna vojna*, *daytonski sporazum*, *alzheimerjeva bolezen*) in metaforični pomenski prenos (npr. *avtomatska tajnica*, *kuhinjski otok*, *zaščitne slušalke*, *sojin sir*, *bolečinski prag*, *davčna oaza*) namreč prispevata k povezovanju pomenov posameznih besed v besedni zvezi v enotni, celotni pomen in sta zato pogoj za leksikalizacijo stalne besedne zveze, ki je kot leksikalna enota členjena samo navidezno, izrazno – globinsko, pomensko pa je celovita.

Pomenski prenos, vezan na eno sestavino besedne zveze, je lahko leksikaliziran ali neleksikaliziran.

V nasprotju z zrasleki (*ameriški slamnik*, *kačji pastir*<sup>12</sup>) in sklopi (*črna skrinjica*, *drobni tisk*, *ležeči policaj*, *pasovna širina*), kjer gre za pomenski prenos celotne zveze, je pri skupu prenesena ena sestavina, pri čemer gre lahko za leksikalizirani ali neleksikalizirani pomenski prenos.

Pri skupih z leksikaliziranim pomenskim prenosom prilastkovne sestavine je pomenska analiza vrstnega pridevnika s prenesenim pomenom možna, ker se je metaforično nastali pomen osamosvojil. Leksikaliziranost pomena potrjuje besedilo:<sup>13</sup> taki pridevniki določajo različna samostalniška jedra, npr. *pametni + hiša*, *kartica*.

Primeri:

*pametna hiša* (UPS: hiša, RPS: z računalnikom, ki centralno vodi in usklajuje določene sisteme in opravila z namenom zmanjšati uporabo energije)

*pametna kartica* (UPS: kartica, RPS: plastična z vdelanim čipom za hranjenje informacij)

*pametna tabla* in *interaktivna tabla* (UPS: tabla, RPS: elektronska, navadno povezana z računalnikom in projektorjem, ki deluje kot zaslon na dotik)

---

<sup>12</sup> Primer je iz SSKJ.

<sup>13</sup> »Besedilne uresničitve metaforično motiviranega pomena so merilo stopnje leksikaliziranosti« (Snoj 2004: 166). Zveze, ki dokazujejo pomen, F. Novak imenuje *tipične zveze*, vse tipične zveze skupaj pa imenuje *mrežo tipičnih zvez* (Novak 1975: 38). Tudi S. Suhadolnik poudarja pomembnost sobesedila pri določanju pomena: »Iz spoznanja, da živita beseda in njen pomen le v sobesedilu, in sicer v tipičnem sobesedilu, bodo imele besede ob sebi tako navadne, proste zveze z ustreznimi vezavami kot posebne in stalne oz. terminološke ter frazeološke zveze. [...] Vse to gradivo potrjuje pomene in kaže možne realizacije v sobesedilu, s tem pa tudi stalnost in sistemskost knjižnega jezika« (Suhadolnik 1968: 222).

pametni telefon (UPS: elektronska naprava, RPS: ki združuje funkcije prenosnega računalnika in mobilnega telefona)

Leksikaliziran pomen določene besede torej potrjuje množica besednih zvez, ki jih le-ta v določenem pomenu tvori (npr. *pametni + hiša, kartica*), v svojem neleksikaliziranem pomenu pa se beseda pojavlja samo kot (določujoča ali jedrna) sestavina navadno le ene, edine stalne besedne zveze (npr. *fotografski spomin*). Stalna besedna zveza z novim pomenskim prenosom pridobi nov pomen in tudi višjo stopnjo ustaljenosti, trdnosti.

Z neleksikaliziranim pomenskim prenosom se spremeni skladiškovno-pomensko razmerje med sestavinama besedne zveze. Pretvorba stalne besedne zveze s pravim vrstnim pridevnikom, ki ima preneseni pomen, v zvezo z desnim prilastkom načeloma ni mogoča, ker zveza ob pretvorbi izgubi smisel. Pomenska analiza vrstnega pridevnika s prenesenim pomenom pokaže, da so pomenske sestavine pomena (tudi če nam ga uspe oddeliti od celote) vezane samo na eno, določeno zvezo, npr. *fotografski spomin* 'spomin \*\*fotografiranja/fotografije'. Morebitna pomenska pretvorba prilastkovnega dela zveze je možna le kot opis (razlaga) metaforičnega odnosa z izhodiščnim pomenom motivirajoče besede pridevnika, npr. *\*spomin, v katerem so podatki shranjeni natančno, podrobno kot na fotografiji*; ta princip je uveljavljen tudi v slovarskih razlagah tovrstnih zvez, npr. *informacijska družba* (UPS: družba, RPS: s tako informacijsko infrastrukturo, ki omogoča dostopnost informacij vsakomur, na vsakem mestu in ob vsakem času).

Zaradi neustaljenosti oz. postopnega ustaljevanja izraza in pomenja je za novejšje besedje značilno, da kot sestavine besednih zvez pogosteje izkazujejo različne pomenske odtenke, zato je nekaterim pomen težko določiti povsem dokončno. Po drugi strani pa lahko imajo nekateri pomeni več izrazov, ki so popolni sinonimi, npr. *civilna neposlušnost* in *državljanska neposlušnost* (UPS: nepokorščina, RPS1: nenasilna, RPS2: državnim organom).

Skupi s preneseno jedrno sestavino, ki ima popolne sinonime, so zlasti dveh tipov:

(1) možnost zamenjave ima jedrna sestavina s prenesenim pomenom (teh primerov je manj), npr. *disketni pogon* in *disketna enota*, *slikovna pika* in *slikovna točka*, *solatni bar* in *solatni bife*;

(2) možnost zamenjave ima prilastkovna sestavina v izhodiščnem pomenu (ti prevladujejo), npr. *civilna neposlušnost* in *državljanska neposlušnost*.

5 Slovaropisni vidik v okviru prepoznavanja in izbiranja eno- in večbesednih leksikalnih enot (besednih zvez z lastnostmi leksema) zahteva ločevanje večbesednih leksemov od prostih besednih zvez (oz. določanje meje med pomensko prozornimi stalnimi besednimi zvezami, t. i. sestavami, in tipičnimi kolokacijami, prostimi besednimi zvezami)<sup>14</sup> in njihovo nadaljnjo opredelitev glede na tipološke lastnosti, od katerih je odvisen način slovarske obravnave tovrstnega gradiva. Kot kriteriji za ločevanje tovrstnih leksemov od prostih besednih zvez so uporabni predvsem izsledki pomenske analize gradiva.

5.1 Leksikalnost besedne zveze poleg pomenskorazmerne določnosti pridevniškega prilastka (s potencialnim prehodom v vrstnost) dokazuje tudi zmanjšana kolokabilnost besedne zveze. Kriterij za ugotavljanje stopnje besedilne ustaljenosti besednih zvez z lastnostmi sestave je kolokacijska trdnost stalne besedne zveze, ki se kaže kot omejena povezovalnost (kolokabilnost) sestavin besedne zveze (omejeno število kolokatorjev) in je določljiva tudi s korpusnimi statističnimi izračuni.<sup>15</sup> Pomensko najmanj trdne sestave so, čeprav sicer zadoščajo kriterijem stalne besedne zveze, tiste s potencialno neomejeno možnostjo kolokatorjev, npr. *kuharski / slikarski / skakalni / (...) antitalent; degustacijski kozarec / tečaj / večer / prostor / meni / (...); degustacijska dvorana / komisija / (...); slovenski / ameriški / nemški / (...) jezikoslovec; litrski kozarec / lonček / vrč / (...)*.<sup>16</sup> Le-te se v slovarju navajajo kot ponazarjalno gradivo za pomen (zgledi rabe).

Pomemben kriterij leksikalnosti besednih zvez predstavlja tudi sporočanje vidik, ugotavljanje terminološkega potenciala besedne zveze.<sup>17</sup> Ko se

---

<sup>14</sup> Zaradi vezanosti na posamezne pomene sestavin zveze se v eSSKJ v primeru pomenske prozornosti/razvidnosti sicer oba tipa navajata na isti hierarhični stopnji, kot ponazarjalno gradivo (pri prikazu se sestave ne ločujejo od kolokacij).

<sup>15</sup> Tudi pri široki kolokabilnosti je stopnja sopojavljanja sestavin (določljiva s korpusnimi izračuni, npr. MI<sup>3</sup> ali LL) lahko precej visoka, res pa je pri manjši navadno še večja.

<sup>16</sup> Zgledi so iz delovnih različic sestavkov v eSSKJ.

<sup>17</sup> Pri obravnavi večbesednih terminov z vidika frazeologije v ožjem smislu oz. primerjavi terminološke zveze s frazeološko lahko izhajamo iz naslednjih lastnosti terminologije, kot jih navaja A. Vidovič Muha: (1) večinskost samostalniške terminološke leksike; (2) enopomenskost; (3) pomenska neodvisnost od (znotraj)besedilnih, sploh pa pragmatičnih okoliščin; (4) terminološka leksika na sintagmatski (in paradigmatski) ravni ne spreminja svojih lastnosti; (5) termini ne morejo izražati konotativnega pomena; (6) sopomenskost in enakoizraznost sta v znanstvenem besedilu nefunkcionalni; (7) terminološka ustaljenost; (8) termini so vključeni v pojmovni in izrazni sistem določenega področja znanosti ter slovarski



besedna zveza terminologizira, načeloma izgubi potencial za nadaljnje pomenske prenose in s tem pridobi stalnost. Terminološki večbesedni leksemi z lastnostmi sestave (torej pomensko prozorni, npr. *balonska dilatacija*, *živčni prenašalec*) potrebujejo slovarsko razlago, lahko tudi pri ustreznem (novem) pomenu vrstnega pridevnika, če je takih zvez več.

Ne glede na stopnjo pomenske zlitosti sestavin zveze ali kolokacijsko trdnost zveze (neodvisno od njihovih slovničnih lastnosti) so zveze s terminološkim potencialom ali besedne zveze, ki pomenijo naziv, naslov, ime, poimenovanje ipd. (npr. *dopust za nego in varstvo otroka*, *dom upokoencev*, *doktor znanosti*, *zavod za turizem*),<sup>18</sup> gotovo stalne besedne zveze. Kljub manjši stopnji kolokacijske trdnosti so zaradi ustaljenosti stalne besedne zveze tudi npr. *svetovni dan zdravja* (*turizma / boja proti aidsu / knjige / Romov / (...)*) ipd.<sup>19</sup> Samostalniške besedne zveze z desnim prilastkom, ki niso termini, imena, poimenovanja, nazivi ali naslovi, npr. *kartica za bankomat* (*mobilni telefon / mobitel / brezžično omrežje / prenosni računalnik / prenosnik*); *kartica za odklepanje* (*zaklepanje / vklop / zagon / odpiranje / (...)*); *kartica* (*kupon / bon / kuponček / koda / izkaznica*) *za popust*; *izkaznica darovalca organov* (*prosilca za azil / podjetnika / (...)*),<sup>20</sup> se pomensko obravnavajo kot proste zveze.

**5.2** Tipologija večbesednih leksemov (od pomensko najmanj trdne do najtrdnjše zveze si sledijo *sestava*, *skup*, *sklop* in *zraslek*) je prilagojena vidiku umeščanja različnih tipov zvez v slovar in vidiku slovarskih razlag.

Na leksikaliziranost zveze kot celote vpliva stopnja leksikaliziranosti posameznih pomenov sestavin zveze. Večbesedni leksemi se glede na svoje tipološke lastnosti (skladno s stopnjo leksikaliziranosti zveze) v slovarju navajajo na različnih hierarhičnih stopnjah. Tipologiziranje večbesednih leksemov v praksi temelji na analizi besedila, pri kateri s pomočjo sobesedila, tipičnih zvez, ki jih tvori leksikalna enota, določamo pomen. Primer: zveza *velikonočna torta* bi, če jo izločimo iz sobesedila, lahko bila tudi *sestava*, vendar pa sobesedilo dokazuje, da ne gre za kakršno koli torto, ki se je ob veliki noči (*sestava*), temveč za posebno vrsto torte s posebnim receptom za peko (*skup*).

---

sistem jezika (sistemskost termina); (9) terminološka leksemika je pomensko predvidljiva (vsebina termina je motivirana z lastnostmi denotata) (Vidovič Muha 2000a: 116–119).

<sup>18</sup> Zgledi so iz korpusa Gigafida.

<sup>19</sup> Zgledi so iz korpusa Gigafida.

<sup>20</sup> Zgledi so iz delovnih različic sestavkov v eSSKJ.

V slovaropisni praksi večbesedni leksemi nimajo statusa iztočnice in tako niso izenačeni z enobesednimi. V slovarju so obravnavani na mikrostrukturni ravni,<sup>21</sup> zato je z vidika umeščanja večbesednih leksemov v slovar bistven tipološki kriterij *deljivost/nedeljivost pomena zveze* na pomene posameznih sestavin. Pri skupih in sklopih sta zato dodani po dve podstopnji (skupi in sklopi z leksikaliziranim prenesenim pomenom sestavin(e) ter skupi in sklopi z neleksikaliziranim pomenom sestavin(e)).

Neterminološke sestave (npr. *bivalni vrt, faksna številka, fotokopirni stroj, glasbena terapija, kemično stranišče, krožno križišče, mestno kolo, napenjalna rjuha, obrtno-industrijska cona, pasje zavetišče, plašilna pištola, podjezična tableta, poulično gledališče, protipotresni zidak, raziskovalna novinarka, raziskovalni novinar, raziskovalno novinarstvo, skrajni rok, turistični vlakec, umetnostna terapija, sortirnica odpadkov, vlečni pes*) se v slovarju navajajo kot ponazarjalno gradivo pri (prvem) pomenu vrstnega pridevnika ali samostalnika in ne potrebujejo razlage.

Če sestava kljub pomenski prozornosti potrebuje pomensko pojasnilo v smislu podrobnejšega opisa, dodajanja informacij o okoliščinah, je v slovarju zabeležena kot stalna besedna zveza (takih primerov je med gradivom več, npr. *družinski zdravnik, elektromagnetno sevanje, elektronsko pisalo, evrsko območje, gospodinjska soba, gostujoči profesor, imunski sistem, kosovni odpadki, limfna drenaža* itd.). Razlago obvezno potrebujejo tovrstne zveze terminološkega tipa.<sup>22</sup>

Sestave (npr. *vrtna uta*) in skupi z leksikaliziranim prenesenim pomenom ene od sestavin (npr. *bančna kartica*) so zaradi pomenske samostojnosti, leksikaliziranosti sestavin s pomenskega vidika manj trdne. Pomen tovrstnih

---

<sup>21</sup> Na makrostrukturni ravni slovarji načeloma obravnavajo le enobesedne iztočnice. Tudi v tretji izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (eSSKJ) večbesedni leksemi z najvišjo stopnjo leksikaliziranosti (zrasleki, sklopi in skupi z neleksikaliziranim prenesenim pomenom ene od sestavin) zaradi besednozvezne zgradbe niso izenačeni z enobesednimi leksemi, saj se ne navajajo kot iztočnice, se pa v slovarki mikrostrukturni navajajo v posebnem razdelku stalnih besednih zvez skupaj z razlago, tipičnimi kolokacijami in skladenjskimi strukturami oz. vsaj zglede rabe. Večbesedne leksikalne enote, ki imajo deloma leksikaliziran pomen, se v eSSKJ navajajo kot tipične kolokacije pri ustreznem pomenu določene sestavine.

<sup>22</sup> A. Vidovič Muha navaja naslednje primere terminoloških sestav: psih. *čutna prevara*; gradb. *baritni beton*; jezikosl. *dvozdložna beseda*; med. *bedrni živec*; pravo *obtožni predlog*; med. *barvna slepota*; jezikosl. *besedna analiza*; jezikosl. *besedotvorna skladnja*; jezikosl. *povedna skladnja*; jezikosl. *enomorfemsko obrazilo*; jezikosl. *desni prilastek*; jezikosl. *tožilniški delovalnik* (Vidovič Muha 1988b: 84).

stalnih besednih zvez je zato možno razdeliti na pomene posameznih sestavin, zato jih slovarji navajajo pri ustreznih pomenih (kot ponazarjalno gradivo za pomen, brez razlage). Uporabnik slovarja lahko pomen tovrstnih pomensko prozornih večbesednih leksemov sestavi iz pomenov njihovih posameznih sestavin.

Primeri za sestave:

**vrtni** [...] **1.** ki je na vrtu: *vrtni palček*, *vrtna uta*, *vrtna lopa*, *vrtno pohoštvo* [...] **1.a** ki je namenjen za urejanje vrta: *vrtna kosilnica*, *vrtne škarje* [...] <sup>23</sup>

Večbesedni leksemi z leksikaliziranim (prozornim) pomenom sestavin, npr. skup *igralna palica* (prim. *štafetna*, *pohodna*, *ribiška palica*), bi bili torej lahko delno pomensko opisani pri iztočnicah posameznih sestavin. Če besedila izkazujejo več stalnih besednih zvez z isto sestavino v istem pomenu, se s tem potrdi novi (ustaljeni, leksikalizirani) pomen te sestavine, ki se kot tak zabeleži tudi v slovarju. Ponazarjalne besedne zveze k temu novemu pomenu so stalne besedne zveze tipa skup s prenesenim, a leksikaliziranim pomenom sestavine.<sup>24</sup>

Primer za skup z leksikaliziranim prenesenim pomenom sestavine:

**kártica** [...] **1.** pravokoten kos papirja [...] **2.** pravokoten kos plastike, ki vsebuje strojno berljive osebne podatke: *bančna kártica* [...] <sup>25</sup>

Če se novi pomen sestavine večbesednega leksema ne osamosvoji, ampak tvori samo eno zvezo, potem lahko tako zvezo kot trdnejšo leksikalno enoto obravnavamo samo kot celoto (njenegega pomena ne moremo razdeliti na pomene sestavin). Te zveze se zaradi nedeljivosti svojega pomena najbolj približujejo enobesednim leksemom in so v slovarski hierarhiji uvrščene višje kot kolokacije (ponazarjalno gradivo). Večbesedni leksemi z neleksikaliziranim pomenom (ene od) sestavin (npr. skup *elektronska varuška* ali sklop *pasovna širina*) imajo torej trdnejšo pomensko zgradbo, ki je zaradi neleksikaliziranosti, neustaljenosti ni možno slovarsko razcepiti na pomene posameznih sestavin. Zato jih slovarji ne navajajo pri pomenih, ampak so navadno obravnavane v posebnem razdelku (v novejših

---

<sup>23</sup> Zgled je prirejen po *Konceptu novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika* (2015: 37–38).

<sup>24</sup> Leksikaliziran oz. neleksikaliziran pomen sestavin(e) večbesednega leksema je hkrati tudi eden od kriterijev za ločevanje frazemov od nefrazeoloških večbesednih leksemov.

<sup>25</sup> Razlagi sta prirejeni po SNB in SSKJ<sup>1</sup>.

obravnavah imajo pogosto tudi svoje ponazarjalno gradivo)<sup>26</sup> in potrebujejo samostojno polno slovarsko razlago.

Sklope z zrasleki povezuje dejstvo, da sestavine v tem pomenu nastopajo samo v eni zvezi (so monokolokabilne), v nasprotju z zrasleki pa je njihova metaforična motivacija še razvidna. Z vidika pomenskega opisa je zlasti zaradi slovarskih razlag in zaradi večje možnosti napak pri določanju uvrščevalne pomenske sestavine (UPS) pri večbesednih leksemih z neleksikaliziranim pomenom sestavin(e) (tj. pri sklopih in zraslekih) smiselna delitev po kriteriju sinhrona (asociativna) predvidljivosti UPS. Zgled za to je zveza *bela halja* – zaradi razvidne asociativne povezave bomo najverjetneje prej pomislili na zdravniško osebje in v tej smeri prek analize besedil določali UPS. Pri zraslekih (npr. *plavajoča vejica*) UPS ni asociativno predvidljiv, zato pomenski opis zahteva natančnejšo analizo besedil.

Primeri za skup z neleksikaliziranim prenesenim pomenom jedrne sestavine:

**oáza** [...] porasla površina z vodo v puščavi [...] STALNE BESEDNE ZVEZE *davčna oaza* država ali del države, kjer pravni red predpisuje nizke ali ničelne davke za dejavnost [...] <sup>27</sup>

**žétev** [...] 1. delo, dejavnost, povezana s pospravljanjem žita s polja [...] STALNE BESEDNE ZVEZE <sup>28</sup> *žetev soli* pospravljanje soli na solinah; slana žetev [...] <sup>29</sup>

---

<sup>26</sup> G. Blagus Bartolec (2012; 2014) in B. Tafra (2016) ugotavljata, da bi imeli status leksema (in posledično slovarske iztočnice) lahko samo zrasleki, sklopi in skupi s preneseno jedrno sestavino, saj so tovrstne zveze nastale s procesom leksikalizacije. Sestave in skupe s preneseno določujočo sestavino zveze (ki niso termini ali lastna imena) imenujeta kolokacijske zveze, nastale v procesu sintagmatizacije (trdnejšega skladijskega spajanja), kar posledično pomeni, da beseda (pridevnik), ki vstopa v zvezo kot določujoča sestavina (z izhodiščnim ali prenesenim pomenom), dodaja le pomen podvrste tega, kar pomeni jedrni samostalnik kot nosilec pomena zveze (Blagus Bartolec 2012: 53–56; 2014: 159–162; Tafra 2016: 528–529).

<sup>27</sup> Razlagi sta prirejeni po SNB in SSKJ<sup>1</sup>. Če bi se ob pregledu novejšega gradiva izkazalo, da se beseda *oaza* pojavlja tudi kot sestavina drugih zvez v možnem splošnejšem pomenu *kraj, kjer so pogoji, okoliščine ugodnejši kot v okolici*, bi to pomenilo, da se je pomen leksikaliziral in slovar bi zvezo navajal kot ponazarjalno gradivo pri ustreznem pomenu.

<sup>28</sup> Večbesedni leksemi z neleksikaliziranim pomenskim prenosom (ene od) sestavin so lahko v slovarju prikazani v razdelku nefrazeoloških večbesednih leksemov.

<sup>29</sup> Razlagi sta prirejeni po SNB in SSKJ<sup>1</sup>.

Primer za skup z neleksikaliziranim prenesenim pomenom določujoče sestavine:

**agresíven** [...] napadalen, nasilen [...]  
STALNE BESEDNE ZVEZE *agresívno zdravljenje* zdravljenje s skrajnimi, radikalnimi metodami in snovmi [...] <sup>30</sup>

Primeri za sklop:

**kártica** [...] **1.** pravokoten kos papirja [...] **2.** pravokoten kos plastike, ki vsebuje strojno berljive osebne podatke [...] **3.** naprava ali deli naprave, s katero se doda namembnost elektronski napravi [...]

STALNE BESEDNE ZVEZE *grafična kartica* plošča tiskanega vezja v računalniku, ki omogoča prikaz slik, podatkov na računalniškem ekranu [...] <sup>31</sup>

**tísk** [...] **1.** prenašanje z določeno tiskarsko tehniko na papir [...]

STALNE BESEDNE ZVEZE *drobni tisk* besedila, namensko napisana v manjšem, težje prepoznavnem naboru črk, ki je določen za posebno vlogo [...] <sup>32</sup>

Primeri za zraslek:

**vêjica** [...] **1.** manjšalnica od veja [...]

STALNE BESEDNE ZVEZE *plavajoča vejica* način shranjevanja realnih števil, od zelo velikih do zelo majhnih [...] <sup>33</sup>

**káčji** [...] **1.** nanašajoč se na kače: kačji pik [...]

STALNE BESEDNE ZVEZE *kačji pastir* velika žuželka z dvema paroma dolgih ozkih kril in vitkim členastim zadkom [...] <sup>34</sup>

## 6 Viri in literatura

### Viri

---

<sup>30</sup> Razlagi sta prirejeni po SNB in SSKJ<sup>1</sup>. Prim. komentar v opombi 26 (neleksikalizirani pomen pridevniške sestavine zveze bi se lahko razširil oz. pri ustreznem vrstnem pridevniku leksikaliziral).

<sup>31</sup> Razlage so prirejene po SNB in SSKJ<sup>1</sup>.

<sup>32</sup> Razlagi sta prirejeni po SNB in SSKJ<sup>1</sup>.

<sup>33</sup> Razlagi sta prirejeni po SNB in SSKJ<sup>1</sup>.

<sup>34</sup> Zgled in razlagi sta iz SSKJ<sup>1</sup>.

*Besedilni korpus slovenskega jezika Gigafida*, <http://demo.gigafida.net/>, dostop od februarja 2011 do aprila 2018.

Bizjak Končar, Aleksandra, Snoj, Marko (ur.): *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 2012.

*eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja*, [www.fran.si](http://www.fran.si), dostop aprila 2018.

*Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU*, 2014–, različice 1.0, 2.0, 3.0, [www.fran.si](http://www.fran.si), dostop od 14. 10. 2014 do aprila 2018.

Koncept 2015. Gliha Komac, Nataša idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Različica 1.1. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno prek: [http://www.fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjižnega-jezika/datoteke/Potrjeni\\_koncept\\_NoviSSKJ.pdf](http://www.fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjižnega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf).

*SNB: Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, [www.fran.si](http://www.fran.si), dostop od 14. 10. 2014 do aprila 2018.

*SSKJ<sup>1</sup>: Slovar slovenskega knjižnega jezika*, [www.fran.si](http://www.fran.si), dostop od 14. 10. 2014 do aprila 2018.

*SSKJ<sup>2</sup>: Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*, [www.fran.si](http://www.fran.si), dostop od 14. 10. 2014 do aprila 2018.

## Literatura

Blagus Bartolec, Goranka. 2012. *Kolokacijske sveze prema drugim leksičkim svezama u hrvatskom jeziku*. V: *Fluminensia* 24 (2). 47–59.

Blagus Bartolec, Goranka. 2014. *Riječi i njihovi susjedi, Kolokacijske sveze u hrvatskom jeziku*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Novak, France. 1975. *Vloga skladnje pri določanju in dokazovanju pomenskih lastnosti besedja*. V: *XI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 7.–19. julija 1975*. Orožen, Martina (ur.). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 37–48.

Petric, Špela. 2011. *Novejši večbesedni leksemi v slovenščini z vidika slovaropisja*. V: *Jezikoslovni zapiski* 17 (1). 143–156.

Petric, Špela. 2015a. *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja. Doktorska disertacija*.

Petric, Špela. 2015b. *Samostalniški večbesedni leksemi s pomenotvornega vidika*. V: *Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis. Del 2. Oddelek za slovenistiko*, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. Smolej, Mojca (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 579-586 Dostopno prek:

<http://www.centerslo.net/files/file/simpozij/simp34/zbornik%202/Petric.pdf>.

Petric, Špela. 2018. *Slovenski večbesedni leksemi z vidika slovaropisja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Snoj, Jerica. 2004. *Tipologija slovarske večpomenskosti slovenskih samostalnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Suhadolnik, Stane. 1968. *Koncept novega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. V: *Jezik in slovstvo* 13, št. 7. 219–224.

Šanskij, Nikolaj Maksimovič. 1963<sup>1</sup>, 2011<sup>6</sup>/Шанский, Николай Максимович. 1963<sup>1</sup>, 2011<sup>6</sup>. *Фразеология современного русского языка*. Moskva: Vysšaja škola. 1963<sup>1</sup>. Moskva: Knižnij dom "Librokom". 2011<sup>6</sup>.

Tafra, Branka. 2016. *Dvojbe pri određivanju natuknice*. V: *Leksikologija i leksikografija u svetlu savremenih pristupa: zbornik naučnih radova*. Ristić, Stana, Lazić Konjik, Ivana, Ivanović, Nenad (ur.). Beograd: Institut za srpski jezik SANU. 515–532.

Toporišič, Jože. 1973/1974. *K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije*. V: *Jezik in slovstvo* 19. 273–279.

Toporišič, Jože. 1982. *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.

Vidovič Muha, Ada. 1981. *Fraza kot merilo pomenske delitve neakakovostnih pridevnikov*. V: *Jezici i književnosti jugoslovenskih naroda i narodnosti u XX veku*. Beograd: Filološki fakultet, Medunarodni slavistički centar. 123–132.

Vidovič Muha, Ada. 1988a. *Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih složenek*. Ljubljana, Partizanska knjiga.

Vidovič Muha, Ada. 1988b. *Nekatere jezikovnosistemske lastnosti strokovnih besednih zvez*. V: *XXIV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture 4.–16. julij 1988. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta. 83–91.

Vidovič Muha, Ada. 2000<sup>1</sup>, 2013<sup>2a</sup>. *Slovensko leksikalno pomenoslovje: Govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (Razprave Filozofske fakultete).

Vidovič Muha, Ada. 2011. *Slovensko skladenjsko besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Žele, Andreja. 2004. *Aktualizacijsko širjenje/oženje pomenja ustaljenega besedja kot odraz besedilne različnofunkcijskosti*. V: *Obdobja 22*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 133–148.

Žele, Andreja. 2005. *Novejša leksika z vidika aktualizacije pomenov in tvorbenih usmeritev*. V: *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika. Zora 32*. Jesenšek, Marko (ur.). Maribor: Slavistično društvo. 240–248.